

12. Там само. – С. 10.
13. Там само. – С. 12.
14. Там само. – С. 13.

В статье речь идёт о начальном этапе формирования системы народных школ в Российской империи и упорядочения организационных основ их деятельности.

The article deals with foundation of the system of public schools in Russian Empire and regulation of organization base of their activity.

УДК 334:94(477) «19»

Оксана Яценко

З ІСТОРІЇ СПІЛКОВОГО БУДІВНИЦТВА УКРАЇНСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ НА ПОДІЛЛІ (ПОЧАТОК ХХ ст.)

У статті досліджено аспекти спілкового будівництва української кооперації на Поділлі початку ХХ ст. Досліджуються шляхи об'єднання розрізаних кооперативних товариств та установ регіону. Значна увага зосереджується на створенні губерньського центру управління і діяльності подвижників подільської кооперації Й.Волошиновського та Д.Марковича. Висвітлюється будівництво структури управління споживчими кооперативами на регіональному рівні.

Постановка проблеми. На сучасному етапі в Україні відбуваються глибокі соціально-економічні й політичні зміни. Одним із секторів української багатокладної економіки є кооперативний, що побудований на демократичних основах ведення господарства і базується на принципах соціальної справедливості та особистої відповідальності. В сучасних умовах в українському суспільстві зростає інтерес до вивчення власної історії, зокрема, до історії кооперативного руху. Але матеріали розвитку історії кооперації окремих регіонів, зокрема Поділля, нині ще мало досліджені. На думку автора статті, відтворення історичної правди є актуальним для висвітлення цілісної картини історії кооперативного руху України.

Метою статті є дослідження перших кроків подільської кооперації у спілковому будівництві на початку ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Із здобуттям Україною незалежності відкриваються нові сторінки її багатогранної історії. Все більше ми дізнаємося про минуле кооперації.

У фундаментальних монографіях і наукових працях з історії українського кооперативного руху І.Витановича [1], В.Гончаренка [2], А.Пантелеймоненка [3], М.Алімана, С.Бабенка, С.Гелея, Я.Гончарука [4], В.Марочко [5], В.Половця [6], В.Фаренія [7] та інших провідних учених-істориків широко висвітлене кооперативне будівництво і створення кооперативних центрів всеукраїнського та

© Яценко Оксана Васильівна – аспірантка кафедри українознавства, політології і соціології Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка

регіонального значення. Досить об'ємно і цілісно ці питання розглядаються в працях безпосередніх учасників становлення та розвитку українського кооперативного руху початку ХХ століття П.Височанського [8], П.Пожарського [9], П.Мохора [10], Б.Стопневича [11] та інших. Певною мірою в сучасних умовах розкрито історію зародження та становлення кооперації в Подільському регіоні.

У попередніх і сучасних дослідженнях з історії української кооперації виникнення спілок на Поділлі подавалося фрагментарно, без системного дослідження процесів створення спілкових кооперативних організацій. Для того, щоб подолати інформаційні бар'єри та глибше вивчити історію кооперативного спілкового будівництва, розглянемо основні віхи створення мережі кооперації на Поділлі початку ХХ ст.

Насамперед зазначимо, що за незначний проміжок часу, від зародження першого Гайсинського споживчого товариства (13 травня 1897 р. за ст. ст.) і до 1920 року включно, подоляни змогли збудувати розгалужену мережу кооперативних установ, створити потужний сектор кооперативної економіки, який відчутно впливав на соціально-економічний розвиток краю і посідав серед кооператорів України провідне місце.

Проте у 1897-1907 рр. за десятиріччя розвитку кооперації відчутних спроб у об'єднанні розрізних кооперативних товариств та установ не відбулося. Започаткував створення губернського центру управління кооперацією Йоахим Волошиновський. Навколо організованого ним 23 лютого 1906 р. першого українського кооперативного часопису „Світова Зірниця”, відділу дрібних господарств при Подільському товаристві сільського господарства (ПТСГ), а згодом Могилівського довідкового бюро він намагався згуртувати і спрямувати діяльність усіх напрямків кооперативного руху губернії [12]. У Вінниці 14 січня 1908 р., за ініціативою відділу дрібного господарства (головою якого був Й.Волошиновський), але, вірогідно, без погодження з губернською владою, був скликаний Перший з'їзд представників сільських товариств усіх напрямків кооперативного руху Подільської губернії [13]. За пропозицією кредитної комісії форум прийняв рішення про створення Подільського союзу кооперативних товариств з правом членства і кредитування усіх напрямків кооперативного руху губернії. Місцезнаходженням управи союзу визначили місто Вінницю і доручили секретареві ПТСГ Ф.Любанському здійснити необхідні заходи по його реєстрації [14]. Отже, Перший з'їзд сільської кооперації Поділля став визначальним кроком у виробленні основних напрямків, стратегії і тактики кооперативного руху Поділля. Рішення з'їзду стали підвалинами у роботі наступних галузевих кооперативних форумів Подільської губернії. Лише тому, що з'їзд відбувся без участі представників влади, рішення про створення губернського кооперативного центру було проігнороване, а поданий проект статуту загубився в численних кабінетах імперських канцелярій.

Наступною важливою подією стало створення на Поділлі в 1909 р. перших у Наддніпрянській Україні районних об'єднань споживчих товариств – Пенківського, Яланецького та Вороновицького (так званих „районів”) [15]. Започатковані Й.Волошиновським і його однодумцями, вони об'єднували 41 товариство, тобто близько 12 % від усіх споживчих товариств губернії. Внаслідок допущених помилок в організації закупівельної справи „райони” потерпіли поразку, але це були піонери спілкової справи, що згодом стали прообразом дрібних об'єднань у формі гуртових закушівель.

Наступним кроком у створенні координуючого центру став I з'їзд представників споживчих товариств у Жмеринці 1909 року, на якому кооператори прийняли рішення про губернську спілку споживчих товариств [16]. Але царський уряд до кінця свого існування так і не затвердив статут спілки, і ця спроба створення губернського центру споживчої кооперації також закінчилася невдало.

Першою губернською кооперативною спілкою, завдяки зусиллям Д.Марковича, в 1915 р. став Подільський кредитний союз, статут якого після

трирічної боротьби (рішення про створення кредитного союзу було прийняте ще на II з'їзді представників кредитної кооперації у 1912 р.) все ж таки вдалося затвердити [17]. За короткий термін союз набув динамічного розвитку та зміцнився фінансово і поступово став центром кредитної кооперації губернії. Цьому сприяла плідна співпраця союзу з товариствами гуртових закупівель, яких на Поділлі, станом на кінець 1916 року, налічувалось 12 [18].

Черговою спробою створення єдиного губернського кооперативного центру став Другий з'їзд представників усіх напрямків кооперації, який відбувся у Вінниці 9-11 квітня 1917 р. [19]. На форум прибуло більше 200 представників від кредитних, споживчих та декількох сільськогосподарських товариств [20].

Подільський губернський кооперативний з'їзд, визнаючи створення губернського кооперативного комітету вкрай необхідним, постановив заснувати бюро у складі А.В.Ветвинського, Д.В.Марковича, А.М.Городецького, М.М.Кукулевського, М.К.Лозинського, І.Ф.Скрекотня, П.Е.Бунта, Г.М.Супруна з наданням цьому бюро права кооптації, покласти на нього створення кооперативного комітету і розроблення зразкового статуту для кооперативів [21].

Разом з тим загострення політичної боротьби і реорганізація структури спілкового будівництва на підставі нового кооперативного закону від 20 березня 1917 р. не дозволили оргкомітету створити губернський кооперативний комітет, і питання започаткування єдиного губернського органу управління кооперацією було відкладене.

Із введенням нового кооперативного закону всі товариства гуртових закупівель перетворились у споживчі союзи. На кінець 1917 року їх налічувалось 18 [22]. Кредитна кооперація зміцнилася ще двома кредитними союзами – Балтським і Бершадським [23]. До кінця 1917 року в губернії відбулося будівництво структури управління споживчими товариствами на регіональному рівні (18 районних спілок об'єднували 1851 товариство, створені 3 кредитні союзи об'єднали 331 товариство) [24]. Лише сільськогосподарські кооперативи, товариства і громади не мали єдиного центру (об'єднання). Більшість із близько 100 сільськогосподарських товариств на час Першої світової війни і революційних перетворень, писала газета „Життя Поділля”, „... прийшли до того упадку, що зараз більша частина їх майже не існує, а решта не уявляє з себе певної кооперативної та живої організації” [25].

Але, незважаючи на несприятливі історичні умови, створена на початку ХХ ст. мережа кооперативних установ Поділля була істинно народною організацією і служила прагненням українського народу здобути волю, незалежність та власну державність.

Висновки

Таким чином, спроби спілчанського будівництва в регіоні були започатковані у 1906 році Й.Волошиновським – фундатором кооперативного руху на Поділлі. Саме за його ініціативою був скликаний Перший з'їзд представників сільських товариств усіх напрямків кооперативного руху Подільської губернії. Пізніше були створені „райони” (1909 р.), Подільський кредитний союз (1915 р.), здійснена не одна спроба створення єдиного губернського кооперативного центру. Але загострення політичної боротьби у 1917 році й реорганізація спілкового будівництва на підставі нового кооперативного закону від 20 березня 1917 року не дозволили завершити розпочату подільськими кооператорами справу будівництва єдиного центру.

1. І.Витанович. Історія Українського кооперативного руху. – Нью-Йорк, 1964. – 624 с.

2. В.Гончаренко. Кредитна кооперація. Форми економічної самопомоги сільського і міського населення у світі та в Україні (теорія, методологія, практика): Наукове видання. - К.: Глобус, 1998. - 330 с.

3. А.Пантелеймоненко. Сільськогосподарські товариства України: зародження, основні напрямки діяльності і значення (2-га половина ХІХ – поч. ХХ ст.): Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.01.04 /Київський університет ім. Тараса Шевченка. – К., 1994. – 20 с.

4. С.Г.Бабенко, С.Д.Гелей, Я.А.Гончарук, Р.Я.Пастушенко. Основи кооперації. Навчальний посібник. – К., Знання, 2004. – 580 с.
5. В.І.Марочко. Українська селянська кооперація. Історико-теоретичний аспект (1861-1929 рр.). – К., 1995. – 224 с.
6. В.Половець. Історія кооперації Лівобережної України (1861-1917 рр.). – Чернігів: Просвіта, 2002. – 265 с.
7. І.А.Фареній. З історії становлення кооперативного руху в Наддніпрянській Україні. – Черкаси, 2003. – 144 с.
8. П.Височанський. Начерк розвитку української споживчої кооперації. У 2-х ч. – Катеринослав: Книгоспілка, 1925. – Ч. 2.
9. П.Пожарський. Початок союзного будівництва споживчої кооперації на Україні // Праці науково-дослідної кафедри кооперації при Київському кооперативному інституті ім. В.Я.Чубаря. - 1928. – Кн. Т. V.
10. П.Мохор. Од Балліна до Леніна. Етапи розвитку кооперативної думки на Україні. – К.: Книгоспілка. 1924. – 108 с.
11. Б.Стопневич. Споживча кооперація на Україні. Спроба історико-статистичного начерку. – Полтава. 1919. – 123 с.
12. В.Подолян, В.Рекрут. Йоахим Волошиновський у становленні українського кооперативного руху (1897-1939 рр.). – Вінниця, 2005. – 462 с.
13. Світова Зірниця. 1908. Ч. 3. – С. 8-11.
14. Там само.
15. Б.Стопневич. Указана праця. – С. 27.
16. Світова Зірниця. 1909. № 32. – С. 1-3.
17. Экономическая жизнь Подолии. 1915. Ч. 13. – С. 33-35.
18. В.Рекрут. Споживча кооперація Вінниччини; через століття до майбутнього. // Вісті Центральної спілки споживчих товариств України. ДВ-вкладка. - 2004, 5 березня. – С. 10-12.
19. Там само.
20. Там само.
21. Там само.
22. В.Подолян, В.Рекрут. Йоахим Волошиновський у становленні українського кооперативного руху (1897-1939 рр.). – Вінниця, 2005. – С. 385.
23. Там само.
24. Там само.
25. Есперо. Кооперація на Поділлі. Життя Поділля. – 1919. - № 35.

В статье исследованы аспекты союзного строительства украинской кооперации на Подилии начала XX в. Изучаются пути объединения разрозненных кооперативных обществ и учреждений региона. Большое внимание сосредотачивается на образовании губернского центра управления и деятельности подвижников подольской кооперации И. Волошиновского и Д. Марковича. Освещается строительство структуры управления потребительскими кооперативами на региональном уровне.

The article is dedicated to the aspects of the Ukrainian allied building in Padilla region in the beginning of the XX century. The ways of integration of the uncoordinated cooperative societies and establishments of the region are examined. The great attention is paid to the foundation of the province centre of administration and activities of the devotees of I. Voloshynovsky and D. Markovych's Padilla cooperation. The formation of the structure of administration of the consumers' cooperatives on the regional level is described.